

50. Aziz Der Gomidas'ın Ermeni harfli Türkçe hagiografisi¹**Zehra HAMARAT YARDIMCI²****Ebru BİŞGİN³**

APA: Hamarat Yardımcı, Z. & Bişgin, E. (2024). Aziz Der Gomidas'ın Ermeni harfli Türkçe hagiografisi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (38), 835-848. DOI: 10.29000/rumelide.1439757.

Öz

Bu makalenin amacı Ermeni harfleriyle Türkçe yazılmış olan ve Katolik Ermeni tarihinin önemli ismi Aziz Der Gomidas'ın (1656-1707) mucizelerini konu alan *Aziz Der Gomidas Kahanaynın Mücüzeleri* adlı hagiografi hakkında bilgi vermektir. Ayrıca makalede Aziz Der Gomidas'ın mucizelerinin içeriğine ve mezarının ziyaret edilmesi sırasında başvurulmuş çeşitli ritüellere de dikkat çekmek amaçlanmaktadır. Aziz Der Gomidas, İstanbul'da 17. yüzyılın sonu 18. yüzyılın başında yaşanan Apostolik – Katolik Ermeni çatışmasında öne çıkan bir isim olmuştur. Aziz Der Gomidas'ın biyografisi ile birlikte bu mezhep çatışmasındaki tutumunu, çektiği eziyetleri, hapse atılmasını, inancı dolayısıyla yargılanıp idam edilmesini konu alan ve tarihî vesikalarla desteklenen çeşitli kitaplar bulunmaktadır. Bu tür kitaplarla birlikte bir de onun olağan dışı hayatını ve ölümünden sonraki etkilerini anlatan kitaplar mevcuttur ki bu kitaplar sözlü kültürde üretilen anlatıların yazıya geçirilmesi ile oluşturulmuştur. Bu makalenin konusu olan hagiografi de böyle bir kitaptır ve bu hagiografi Aziz Der Gomidas'ın Osmanlı toplumunda, özellikle Ermeniler tarafından nasıl kutsallaştırıldığı hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca burada anlatılan olağan dışı olaylar ve ritüeller Müslüman Türklerin veli kültü ile benzerlik göstermektedir ve özellikle hagiografinin üslubu da anlatıların gerçekliğinin delillendirilmeye çalışılması gibi pek çok noktada menakıbnamelerle örtüşmektedir. Sonuç olarak Ermeni harfleri ile Türkçe yazılmış olan hagiografilerin incelenmesi Osmanlı toplumunda inanç ortaklıklarına dair fikirler vermekte ve bu anlatılar hem toplumun kutsallaştırma argümanlarındaki benzerlikleri yansıtmakta hem de toplumun belli bir dönemine ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: kutsal mekân, İstanbul ziyaret yerleri, aziz kültü, şehit azizler, inanç ortaklığı

- ¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman: Bu araştırmaı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: %1
Etik Şikayeti: editor@rumelide.com
Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 08.01.2024-**Kabul Tarihi:** 20.02.2024-**Yayın Tarihi:** 21.02.2024; **DOI:** 10.29000/rumelide.1439757
Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
- ² Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı ABD / Dr., Istanbul University, Faculty of Literature, Department of Turkish Language and Literature (İstanbul, Türkiye), zehra.hamarat@istanbul.edu.tr, **ORCID ID:** 0000-0002-2548-9602, **ROR ID:** https://ror.org/03a5qrr21, **ISNI:** 0000 0001 2166 6619, **Crossreff Funder ID:** 501100002657
- ³ YL., İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı / MA., Istanbul University, Institute of Social Sciences, Department of Turkiyat Studies (İstanbul, Türkiye), ebrubisgin@gmail.com, **ORCID ID:** 0000-0002-9384-6675, **ROR ID:** https://ror.org/03a5qrr21, **ISNI:** 0000 0001 2166 6619, **Crossreff Funder ID:** 501100002657

The hagiography of Saint Der Gomidas written in Armeno-Turkish script⁴

Abstract

The aim of this article is to provide information about the hagiography titled *Aziz Der Gomidas Kahanaynın Mücüzeleri [The Miracles of St. Der Gomidas]* which was written in Armeno-Turkish script and is about the miracles of Saint Der Gomidas, a prominent name in the Catholic Armenian history. Furthermore, the article also aims to draw careful attention of the miracles of Saint Der Gomidas and the numerous rituals used when visiting his tomb. Saint Der Gomidas stood out in the Apostolic-Catholic Armenian conflicts in late 17th to early 18th century Istanbul. Various books, supported by historical evidence, and his biography, about his attitude in this sectarian strife, sufferings, imprisonment, and eventual trial and execution for his faith. In addition to historical records, there are also accounts, portraying his extraordinary life and posthumous impact, drawn from oral traditions transcribed into written form. This hagiography sheds light on how Saint Der Gomidas was beloved among Ottoman society, specifically by Armenians. Moreover, the extraordinary events and rituals depicted in this hagiography resemble the veneration culture among Muslim Turks, reflecting the style used to verify these stories, akin to menakibnames. In conclusion, the examination of hagiographies written on Armeno-Turkish offers insight into shared beliefs in Ottoman society, reflecting affinity in arguments for sanctification while shedding light on a particular era.

Keywords: Sacred place, Istanbul pilgrimage sites, cult of saints, martyr saints, shared belief

Giriş

Hristiyanlar tarafından kutsal kabul edilen azizlere bağlı olarak anlatılan olağan dışı olayları konu alan hagiografiler, Hristiyanlığın ilk dönemlerinden itibaren anlatılmış ve yazılmıştır. 7. yüzyıla gelinceye kadar şehit ve azizlerin çektikleri eziyetleri, gösterdikleri olağan dışı tecrübeleri anlatan yüzlerce hagiografi yazılmış ve bunlar kiliselerde çeşitli ayinlerde okunmuştur (Zeren, 2010, s. 11; Coon, 1997, s. 1-13). Bu hagiografilere konu olan azizlerin, öldükten sonra da yaşayanlar üzerinde etkili olabileceğine inanılmış ve bu inanışa bağlı olarak azizlerin mezarları ziyaret edilmiştir. İnsanlar bu ziyaretler neticesinde azizlerin yardımına ve şefaatine ulaşacağına inanmışlardır. Azizlere karşı yapılacak saygısızlığın ise karşılıksız kalmayıp kişinin cezalandırılacağı hagiografilerde sıklıkla tekrar etmektedir.

Benzer inanışlara Müslüman veliler için anlatılan menkıbelerde de rastlamak mümkündür. Veliler Allah'la olan yakın ilişkileri dolayısıyla kutsallaştırılmış; pek çok Müslüman, velilerin kutsallığından

⁴ It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 1

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, Article Registration Date: 08.01.2024-Acceptance Date: 20.02.2024-Publication Date: 21.02.2024; DOI: 10.29000/rumelide.1439757

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

faydalanmak için hayatta iken kendisine bağlanmış, öldükten sonra da mezarını ziyaret edip çeşitli dileklerde bulunmuştur.⁵ Bu ziyaretler sırasında çeşitli ritüeller de gerçekleştirilmiştir.

Osmanlı toplumunda Müslümanlara ve Hristiyanlara ait pek çok ziyaret yerinden söz etmek mümkündür. Hatta bu ziyaret yerlerinden bazıları ortak bir kutsal mekân haline gelmiş⁶ hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar tarafından ziyaret edilmiştir.

Bu makaleye konu olan Aziz Der Gomidas (1656-1707) da hagiografisinde anlatıldığına göre her milletten kişi tarafından ziyaret edilmiş ve insanlar hangi inanişaya sahip olursa olsun onun mezarına gelip dua ettiğinde isteğine ulaşmıştır. Aziz Der Gomidas, Osmanlı tarihinde ve özellikle Ermeni din tarihinde önemli bir isimdir. Katolik olduğu için idam edilen Aziz Der Gomidas'ın mezarını Katolik olmayan Ermenilerin de ziyaret ettiği anlaşılmaktadır. Hatta Rumlar ve Türkler dahi onun mezarını usulünce ziyaret etmektedirler. (Shapiro, 2021, s. 104-106). Bununla ilgili bir örnek incelediğimiz hagiografide de şu şekilde yer almaktadır:

Mezkûre Roza tekrar şahadet eder ki kendinin Der Gomidas'ın mezarında bulunduğu ande görmüş ki oraya bir tegere içinde bir Müsliman kadını getirmişler. Bu sefil iki seneden beru sakat olub asla yürüyemez imiş ve o Roza'nın huzurunda Aziz Der Gomidas'ın şefaetini diledikde aninde tekmlen ifakat kesb itmiş, şöyle ki kendinin gelmiş olduğu tegereye asla haceti kalmayarak sağ selim eve dönmüş (Yakutcuyan, 1865, s. 24-25).

Bu makalenin konusu Aziz Der Gomidas'ın mucizelerinin anlatıldığı hagiografidir. Burada hemen şunu da söylemek gerekir ki azize bağlı olarak anlatılan olağanüstü olaylar bu makalede, hagiografinin de tercihinine bağlı kalınarak mucize olarak isimlendirilmiştir. İslami literatürde ve tasavvuf tarihinde peygamberlerden zuhur eden olağan dışı haller mucize; velilerden zuhur eden benzer olay ve durumlar keramet olarak isimlendirilmiştir. Hatta tasavvuf tarihinde mucize ve keramet üzerine tartışmalar yaşanmış, bu ikisi arasında birtakım farklar ortaya koyulmaya çalışılmıştır (Ocak, 2010a, s. 29). Bu makalede mucize ve kerametle ilgili bütün bu ayrımlar ve farklı kullanımlar göz ardı edilmiştir. Çünkü Ermeni harfli Türkçe dinî bir metinde tercih edilen İslami terimler önemlidir ve bir dine mensup olanların başka bir dine ait kavramlar hakkındaki bilgi ve algısını yansıtmaktadır.

Makaleye konu olan hagiografideki mucize anlatıları birebir aktarılırken hagiografinin yazım tercihinine bağlı kalınmıştır. Osmanlı dönemine ait Ermeni harfli Türkçe metinlerin aktarımında standart bir transkripsiyon söz konusu değildir.⁷ O nedenle transkripsiyon alfabesi kullanılmadan ve metne müdahale etmeden Hacı Beyzade Ahmed Muhtar'ın (H. 1308) ve H. Ş. Ilıcak ile R. Goshgarian'ın (2006) kitaplarında önerilen harf karşılıklarına da çoğunlukla bağlı kalınarak birebir metin aktarımı yapılmıştır.

Aziz Der Gomidas Kömürçiyen

İsmi 17 ve 18. yüzyıllarda İstanbul'da Ermeniler arasında yaşanan mezhep tartışmasında öne çıkan Aziz Der Gomidas, İstanbul'un köklü ve entelektüel bir ailesi olan Kömürçiyen ailesine mensuptur. Gomidas'ın hayatını ayrıntılı olarak anlatan Katolik din adamı Avkeryan çeşitli kaynaklardan hareketle bu aile hakkında edinilen bilgileri de aktarmaktadır.⁸ Buna göre Kömürçiyen ailesinden Sarkis isminde

⁵ Velilerle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (Ocak, 2010a).

⁶ Bu ortak kutsal mekânlara örnek olarak bk. (Haslok, 2000; Güzel, 2017).

⁷ Bu konuda son zamanlarda yapılan bir öneri için bk. (Çelik ve Sargıyan, 2022).

⁸ Avkeryan'ın yazmış olduğu bu ayrıntılı biyografiden hareketle H.R. Shapiro, Aziz Der Gomidas ve mezhep çatışmasındaki tavrı hakkında önemli bir araştırma yapmıştır. bk. (Shapiro, 2021). Shapiro'nun faydalandığı Avkeryan'ın bu eseri, bu

biri 1600'den sonra Eğin'den İstanbul'a gelmiştir. Sarkis'in oğlu Nahabed, Nahabed'in oğlu ise Gomidas'ın babası Mardiros'tur (1798, s. 9).

Mardiros'un İrene isminde bir kızı ve Eremya Kömürçiyen (1637-1695), Gomidas Kömürçiyen ve Mardiros Kömürçiyen isminde üç oğlu olmuştur. Gomidas'ın babası Mardiros kahanay, yani rahiptir. Gomidas da dinî eğitim alıp Sulu Manastır'da yani Surp Keork Kilisesi'nde rahip olmuştur. Büyük kardeşi Eremya Çelebi olarak bilinir ve İstanbul'da adı duyulmuş önemli bir yazardır. Kömürçiyen soyundan önemli din adamları ve entelektüel kişiler yetişmiştir (Avkeryan, 1798, s. 9-10).

Aziz Der Gomidas Kömürçiyen ise 1656 yılında İstanbul'da Vlanga⁹ semtinde dünyaya gelmiştir. Babası Mardiros, annesi Hulita'dır. Gomidas mülayim, dürüst tabiatlı, manevi bilgileri öğrenmeye çok açık bir çocuk olarak anlatılır. Sesi güzeldir ve manevi şaraganlar¹⁰ okumaktadır (Avkeryan, 1798, s. 10-11).

Gomidas, Huri isminde Kayserili bir kızla evlenir. Kısa zaman sonra da kahanay olup Sulu Manastır'da vaaz vermeye başlar. Avkeryan, onun ne kadar etkili bir vaiz olduğundan bahseder ve vaaz verdiği zaman hem kendisinin ağıladığını hem de cemaati ağılattığını ifade eder. Onun insanlar üzerinde bu kadar etkili olmasının diğer Ermeni din adamları arasında kıskançlık yarattığını ve bu din adamlarının onu cemaatin gözünden düşürmeye çalıştığını belirtir (Avkeryan, 1798, s. 11-12).

Kendisi de Katolik bir din adamı olan Avkeryan burada Aziz Der Gomidas'la ilgili İstanbul'daki Ermeniler arasında başlayan huzursuzluğu onun etkisinin yarattığı kıskançlığa bağlasa da aslında bu huzursuzluğun nedeni onun mezhep değiştirip Katolik olması ve bu inanca bağlı olarak vaazlar vermesidir. Katolikler, Osmanlı tebaası içinde propagandalarını artırınca Apostolik Ermeniler, devamında da Osmanlı Devleti tarafından 17 ve 18. yüzyıllarda şiddetli tepkilerle karşılaşmışlardır. Bu süreçte Katolik misyonerler özellikle zengin Ermenilerin çocuklarının eğitimi ile ilgilenmiş ve onların mezhep değiştirmesinde etkili olmuşlardır. Hatta İstanbul'daki patriklik makamı da Katoliklerin propagandalarına kimi zaman göz yummuştur. Bu süreçte sık sık patrik değişimi olması dikkat çekmektedir. Patrik Avedik, Yeprem ve İzmirli Hohannes ise Katolik karşıtı olan ve Katolik Ermenilerin çeşitli şekillerde cezalandırılmasında etkili olan isimlerdir. Osmanlı Devleti, bu durumda kendi tebaası olan Apostolik Ermenilerin yanında yer aldığı için söz konusu patrikler, yazdıkları arzuhallerle pek çok kişinin cezalandırılmasına neden olmuşlardır. Bu çatışmalarda mezhep değiştirmiş olan Gomidas Kömürçiyen, Haçador Arakliyan ve Bedros Manuk Mihitar'ın isimleri öne çıkmaktadır (Bk. Ahmet Refik, 1924; Beydilli, 1995; Göyünç, 2005; Çarkçıyan, 2006; Şahin, 2008; Türkan, 2011).

Avkeryan, Aziz Der Gomidas'ın Katolikliği kabul edişini ve bütün bu süreçte yaşanan kargaşaları ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Onun anlattığına göre İstanbul'daki bu kargaşa döneminde Aziz Der Gomidas, Kudüs'e (Yerusağem) kaçmış, orada da inancını savununca aralarında İzmirli Hohannes'in de bulunduğu bazı din adamları tarafından kötü muameleye maruz kalmıştır. Sonraki süreçte Aziz Der Gomidas'ı idam ettiren de İzmirli Hohannes olmuştur. Patrik değişince İstanbul'a gelip uzun zaman saklanan Aziz Der Gomidas'ın yaşadığı eziyetler, hapse atılması ve idamına giden süreç ayrıntılı olarak Avkeryan'ın eserinde nakledilmektedir (1798, s. 12-39).

makaleye konu olan hagiografyi de hazırlayan Yakutçıyan tarafından 1862 yılında tekrar basılmıştır. Bk. (Avkeryan, 1862).

⁹ İ. Ortaylı bu semti şu şekilde tarif etmektedir: "Bugünkü Yenikapı bölgesinde bulunan; Aksaray'dan Marmara sahiline dik inen Namık Kemal Caddesi ile doğuda ona paralel Mustafa Kemal Caddesi'nin iki yanında ve arasında yer alan eski semt." Bu semt eskiden Vlanga, Ulanka, Langa gibi isimler almıştır (Ortaylı, 1994, s. 195).

¹⁰ ilahi. Ermenice kelimelerin karşılıkları için şu sözlük kullanılmıştır: (Çağlar, 2016).

Avkeryan'ın aktardığına göre Patrik Hohannes ve taraftarları Aziz Der Gomidas'ı Çorlulu Ali Paşa'nın (ö. 1711) huzuruna çıkarırlar ve onun idamını isterler. Paşa başta onun idamına rıza göstermez, Aziz Der Gomidas çeşitli mahkemelerde yargılanır, ancak Müslüman kadılar da mezhep tartışmasına dahil olmak istemezler. Sonunda Hohannes ve yanındakiler başka suçlamalarla ve bütün sorumluluğu da üzerlerine alarak Aziz Der Gomidas'ın idam fermanını alırlar. Aziz Der Gomidas 25 Ekim 1707'de Parmakkapı'da idam edilir. Üç gün boyunca cesedi olduğu yerde kalır, idama sebep olanlar cesedi denize atmak istese de vezir izin vermez ve Aziz Der Gomidas, Balıklı Mezarlığı'na ailesinin yanına defnedilir (Avkeryan, 1798, s. 30-39).

Gomidas ölümünden sonra Roma Katolik kilisesi tarafından aziz ilan edilmiştir (Shapiro, 2021). Mezarı İstanbul'da her milletten insan tarafından ziyaret edilmiş, kendisine saygı duyulmuştur (Avkeryan, 1798, s. 41-42).

Aziz Der Gomidas'ın hagiografisi

Aziz Der Gomidas idam edildikten hemen sonra onunla ilgili olağan dışı tecrübe anlatıları üretilmeye başlanmıştır. Hatta Avkeryan'ın kitabından anladığımız kadarıyla o henüz hayatta iken mucizeler göstermiş, ölümü kendisine rüyada Tanrı tarafından bildirilmiştir. O gayptan haber almaya daha hayatta iken başlamıştır (Avkeryan, 1798, s. 27). Yine Avkeryan'ın kitabında anlatıldığına göre idam edildiğinde henüz gömülmemiş iken onun cesedi üzerine gökten nur indiğini görenler olmuştur. İstanbul'a üç aydır yağmur yağmamışken Gomidas idam edilince yağmur yağmıştır (Avkeryan, 1798, s. 38). Bütün bunlar Gomidas'la ilgili yaygın bir mucize anlatımı olduğunu göstermektedir.

Bu makaleye konu olan hagiografi de onun mucizelerinin toplandığı bir kitaptır. Hagiografinin tam adı *Aziz Der Gomidas Kahanayının Mücüzeleri* şeklindedir. Bu kitap İstanbul'da H. Minasyan'ın matbaasında 1865 yılında basılmıştır. Hagiografinin mukaddimesinden anlaşıldığı kadarıyla hagiografiyi hazırlayan G. V. Yakutcuyan'dır. Hagiografi 43 sayfadır ve 41 mucize anlatılmaktadır.

Garabed Vartabed Yakutcuyan, bir din adamıdır. Makaleye konu olan hagiografinin mukaddimesinde de belirttiği gibi Avkeryan'ın Aziz Der Gomidas hakkında yazmış olduğu Ermeni harfli Türkçe kitabın 1862 yılında ikinci basımını gerçekleştirmiş (Avkeryan, 1862). Bu kitapta Aziz Der Gomidas'ın biyografisi doğumundan idamına kadar özellikle geçirdiği takibatlar, hapisler, İstanbul'da Apostolik-Katolik Ermeni çatışmaları ekseninde ayrıntılı olarak anlatılmaktadır (Avkeryan, 1798). 1798 yılında basılmış olan bu kitabı daha sonra Yakutcuyan kendi imkânları ile masrafını kendisi karşılayarak 1862 yılında tekrar bastırılmıştır. Hagiografinin mukaddimesinde bunu anlattıktan sonra Aziz Der Gomidas'ın mucizelerini kaydetmek istediğini ve bu nedenle de Roma'dan kabul ve tasdik almış olan mucizelerini bir araya getirdiğini belirtmektedir. Söz konusu mukaddime şu şekildedir:

Rabbi Taala hazretlerinin kerem u ihsanı ile Eraneli¹¹ Der Gomidas mücizetli kahanayımızın altmış sene mukaddema Afker Kerabaydzarımızın cahd u gayreti ile ve çok cesim güclükler ile her ne kadar ol azizin varkını sahîh şehadetliklerle tasîh edib kitabımı basdırdı ise ol devrin usulinde aşîkâr meydana çıkaramazdı ve öylece gizlide kalmışdı. Ancak Allah'ın kerem u inayeti şu surur devirde elimize geçirib ve basdırb kendi masrafım ile 2500 badger¹² ve 2000 kitab hemen her bir memlekete ve her eyalete parasızca dağıtdırdım. Aher topraklarda dahi ol kitabların bir karoziç¹³ misali çok teesiri olmuş dur, nice ki bazı temlerden gelen mektublar şahadet ederler. İmdi milletimizin zat ve zade eylikdar ağaların himmeti ve yardımı şol kitabın inşasına olan aşkları beni mecbur etdi. Romadan kabul ve tasdik olunmuş mücizetlerin bir miktarını büyük gayret ve arzû ile basdırmaya

¹¹ Allah'ın sevgili kulu

¹² resim, portre

¹³ vaiz

şöyle ki milletimizin her ne kadar aşk u arzüsü varısa, şol kitabı okudukda bazı zayıf kimselerin ihdikatı kavileşib nihayet cennetde ve cümlemizde birlikde şaz ve mesrur olmaya heman Tangırım ihsan ede (Yakutcuyan, 1865, Metinden önceki giriş).

Bu mukaddimede, hagiografide anlatılan mucizelerin Roma kilisesi tarafından doğruluğunun tasdik olduğunun belirtilmesi önemli bir ayrıntıdır. Katoliklerde böyle bir inanış bulunmaktadır. Katolikler için aziz inanışı ve bu inanışa bağlı anlatılar, uygulamalar değerlidir. Aziz olmanın belli kriterleri bulunmakta ve azizlere dair anlatılar da suistimallerin önüne geçmek amacıyla tasdik edilmektedir (Polat, 2008).

Kutsal kabul edilen kişilerle ilgili bu tür kitapları hazırlayanlar anlatılanların kendi kurguları olmadığını, bizzat yaşayanlardan, görenlerden ya da yaşayandan duyanlardan bu anlatıların toplandığı ve yazıya geçirildiğini vurgulama ihtiyacı hissetmektedirler. Hagiografide olağan dışı olaylar anlatılırken kimin yaşadığı, kimin aktardığı, kime aktardığı tarihi ile birlikte verilmiştir. Bu anlatıların gerçek olduğuna dair hangi din görevlileri önünde yemin edildiğine dair de bilgiler bulunmaktadır. Hagiografide olayları anlatanların ve yaşadığını iddia edenlerin çoğunun kadın olması dikkat çekicidir. Ayrıca hagiografide anlatılanların çoğunun Beyoğlu'nda tasdik edilmesi de dikkat çekici diğer noktadır.

Müslüman velileri konu alan menakıpnamelerde de benzer bir üsluptan söz etmek mümkündür. Menakıpnameyi kaleme alan kişi burada anlatılanların kendi muhayyilesinin ürünü olmadığını, bu anlattıklarını sözüne güvenilir kişilerden duyduğunu belirtir. Hatta bazen kimden duyduğunu ismiyle birlikte kaydeder. Bazen de “naklolunur ki, mervidir ki, rivayet edilir ki” gibi muğlak ifadeler kullanarak bunların nakil olduğuna vurgu yapar.¹⁴ Çünkü Ahmet Yaşar Ocak'ın (2010a, s. 37) da dikkat çektiği gibi sözlü kültürde üretilen bu anlatılara müdahale edilmesine, anlatıların değiştirilmesine veliye inananlar karşıdır, böyle bir müdahale velinin şahsına tecavüz ve saygısızlık olarak algılanmaktadır.

Bu tarz bir üslup hem hagiografilerde hem de menakıpnamelerde ortaktır. Anlatılan olağan dışı olayın bir kurum tarafından tasdik edilmesi durumu ise Katolik Hristiyanlarda olmakla birlikte Müslüman veliler için böyle bir şey söz konusu değildir.

Söz konusu mukaddimede dikkat çekici diğer nokta Yakutcuyan'ın bu hagiografiyi hazırlama amacına da değinmiş olmasıdır. İmanı zayıf olanların imanı kavi olsun ve bu anlatılardan ibret alıp hayatına yön versin, sahih bir Hristiyan gibi yaşayıp cennete gitsin diye bu tür kitaplar hazırlanmaktadır. Menakıpnameler de benzer bir amaçla kaleme alınmaktadır. İbret olması, insanlara doğru yol hakkında bilgi vermesi bu tür eserlerin öncelikli amacı olarak belirtilmektedir. Tabii ki burada kutsal kişinin ve ait olduğu dinî oluşumun propagandasının yapıyor olması da gözden uzak tutulmamalıdır.

Aziz Der Gomidas'ın mucizeleri

Hagiografide Aziz Der Gomidas'la ilgili özellikle üç tür mucize dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki onun yaratıcıyla yakın bağını da gösteren göklerden kendisine ulaşan nur, ışık anlatısıdır. Aziz Der Gomidas'ın hem idamından hemen sonra cesedi üzerine gökten nur inmiş hem de şu anlatıda aktarıldığı gibi ölümünden 33 yıl sonra mezarına gökten nur inmiştir:

1743 senesi Noyemper¹⁵ 5'de Der Gomidas kahanaynın kerimelerinden Soğome nam kimesne, kendi Sakul isminde kızına o gece bu azizin mezarına göyden nur incek deyu söylemiş olarak ve Sakul dahi

¹⁴ Örnek olarak şu menakıpnamelere bakılabilir: (Emir Hüseyin Efendi, H. 1052; Ahmet Eflâki, 1953; İbrahim Hâs, 2002; Abdullah Veliyuddin Bursevî, 2009).

¹⁵ Kasım ayı

validesinin bu sözüne şübhe getirerek “Ne istersin ki her gün göyden ateş ensin onun mezarı üzerine?” demiş. İmdi bu aralık şefak atmazdan iki saat kadar evvel etraf mahalle cümleten altüst olub, “Hey Kristianlar! Kalkın yataktan ve damların üstüne çıkın aziz mardirosun¹⁶ mezarı üstüne göyden enen nuru tamaşa edin.” deyi çağırmaya başlamış dırlar. Fil hakike cümlesi evlerinin tahtapoşu üzerine çıkıp görmüşler ki rüşen bir şöle göyden aziz mardirosun mezarı üzerine enmiş idi. Ve mezküre Sakul kendi dahi gözü ile görmüş olduğun rivayet ider (Yakutcuyan, 1865, s. 3-4).

Aziz Gomidas'la ilgili anlatılan diğer bir mucize olayı da onun kanının kutsallığını ve bu kutsal kanın bulaştığı nesnelere de farklı nitelikler kazandırdığını konu almaktadır. Hagiografide bu kutsal kanı konu alan iki anlatı yer almaktadır:

Cüferyan Luçia'nın Elmas isminde bir teyzesi şahadet eder ki, 1711 senesi kendi bulunduğu evin kadınının kızı kendi validesinin sandığındaki bulunan şeyleri bir gün odanın içine yaymış olduğunda, bunların içinde bir acayib parlaklık müşahade etmiş ve bu parlayan ne olduğunu araştırdıkda, kana mülemma bir esvab parçası olduğun ferik etmiş ve gayet taacübde ve heyranda kalıb derakeb mezküre Elmas'a gitmiş bu acayib hikmeti nakl etmek için. O dahi bunun nakline şübhe edib ve inanmayı kendisi o odaya gitmiş ve içeri girdikde kendisi dahi taaccüble görmüş ki o kanlı esvabın parçasından bir şavk çıkıyor. Doğru validesine gitmiş ve ona gösterdikde ağnaşılmış ki bu parlayan Aziz Der Gomidas'ın kanlı rubasının bir parçasıymış ki validesinin sandığında saklıymış (Yakutcuyan, 1865, s. 4-5).

Lazaryan Sdepan'ın validesi Mariam isminde bir kadın hikâye eder ki kendi Melkon isminde hısımlarından biri heredigos halinde iken Der Gomidas'ın mübarek tenini mezara götürdükleri arada rast gelib ve o ziykımet yükü taşıma taliine nail olub yanında olan bir mai yağlığını mardirosun kanına batırmiş ve eve döndükde anı evdekilere göstermiş. Mezküre Mariam kendi dahi onu görmüş olduğun rivayet eder. Badehu o yağlı bir kutuya koyub bir kaç gün songra bir gece anı açdıkdı gayet taaccüble görmüş ki o kutudan bir rüşen şafk dır saçılıyor ve bu şafkın müstakili o yağlıktan çıkıyor olduğun müşahade itmiş. Ve irtesi gün bu gördüyü mücizatu cemisine nakl etmiş ve mezküre Mariam bu mücizatin naklini bizzat onun ağzından işitmiş olduğun sebebe sahih şahadet edebilir. Bu vukuatdan bir kaç sene songra mezkür Melkon'un cemi familyası heredigoslugu terk idub kendisi Melkon dahi Surp Françisgos'un küçük tabir olunan garkına girib Krikor ismini almış ve İzmir'de bir çok haladzuamlar çekdikden songra encam Hrovma'ya¹⁷ gitmiş ve onda gayet aziz bir ölüm ile ömrünü hitam etmiş. Mezküre şunu dahi nakl ider ki mezkür H. Krikor'dan kendi İzmir'de olduğun vakit o zikr olan yağlı kendisi istemiş olub cevab almış ondan ki o masunk¹⁸ (Beg oğlu Surp Andon Kilisesi) Françisgan gronavorların¹⁹ mağazasında olan bir dolab deruninde bir kutu içinde olarak hıfz olmuş dur. Ve bu masunkdan H. Andon M. isminde bir gronavorun malümatı var dır deyi (Yakutcuyan, 1865, s. 19-21).

Hagiografide dikkat çeken bir diğer mucize anlatısı ise Aziz Der Gomidas'ın idamına yardım eden ve onun anısına saygısızlık edenlerin cezalandırılmasını konu almaktadır. Bu kişiler apansız ölmekte, kaza geçirmekte, donup kalmaktadırlar. Bu tür anlatılar menkıbelerde de sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Allah'ın sevgili kulu olan velilere yapılacak herhangi bir saygısızlığın nasıl cezalandırılacağı²⁰ bu anlatıların hemen hepsinde mevcuttur. Hagiografideki mucize anlatısı şu şekildedir:

Mağakyan Menna isminde bir kimse şahadet eder ki emniyetli kimselerden ve gözü ile görenlerden işitmiş dir ki Der Hagop Komeş isminde olan derder²¹ ki Der Gomidas'ın aleyhinde yalan şahadlık itmiş idi, bir gün daşrada bulunduğu zaman apansızın ölmüşdür ve Sığdim isminde olan bir aşharhagan²² ki Der Gomidas'ın tutulduğunda hasaslık itmiş dir, bahcesinin bir parmaklığı kazaen boynuna geçib ondan asılmış ve ölmüşdür. Ve mezküre Menna pederi ve sayir bir kaç Katolikler ile mahallelerinin sokağının bir köşesinde durdukları ve lakırdı itdikleri yerde Çamiçfındık isminde ki derderin amucası olan bir aşharhagan o sokakdan geçerken bunları görüb ve Katolik olduklarını

¹⁶ şehit

¹⁷ Roma

¹⁸ kutsal kalıntı, kutsal emanet

¹⁹ din adamı, rahip

²⁰ Allah'ın veli kuluna düşmanlık edenlere Allah'ın düşman olacağına dair söylem şu hadis-i kudside dikkat çekici bir şekilde dile getirilmektedir: “Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Rasûlullah (aleyhisselâtu vesselâm) buyurdular ki; Allah Teâla hazretleri şöyle ferman buyurdu; kim benim veli kuluma düşmanlık ederse ben de ona harp ilan ederim.” (Canan, ty., s. 54).

²¹ papaz

²² dünyevi

tanyarak, “Ben gidib o Der Gomidas (köpeyin) tenini mezardan çıkarıb kelplerin önüne komalıyım, çünkü cemaat ona hürmet edeyor.” demiş. Ve bu sözü söyleyib yedi kapu geçib sekizincisi ki kendi yegeninin (Çamiçfındığın) evi idi, ona girer girmez bir çok şamata ve ağlamak sesleri işitilmiş ve mezkür Menna dahi seyirdib bu ağlamanın ve şamatanın aslımı ağnamak istedikde görmüş ki mezkür aşharhagan, yani Çamiçfındığın amucası evin merdivenine vasl olur olmaz orada daha binişi sırtında olarak odun parçası gibi kalmış ve bu sebebe o vaynasun ve ağlamak kopmuş (Yakutçuyan, 1865, s. 40-42).

Bu tür saygısızca hareketler ve sözlerde bulunanlar bazen cezalandırılmamakta ama yine azizlerin himmetiyle bu kişilerde ahlaki düzeltilmeler yaşanmaktadır. Bununla ilgili hagiografiden şöyle bir anlatıyı örnek verebiliriz:

Parçacıyan Diruhi isminde bir kadın şahadet eder ki Parçacıyan Bedros isminde kendi hısımlarından kırk yaşında bir adam, üç sene müddeti bir düziye ağzından Allah’a ve Surplara karşı örfülü ve ditrenecek küfrler çıkarır ıdı, bu sebebden mersume Diruhi 1771 senesi Hulis’in 21’inde Françisganların Begoğlu’ndaki Asduadzadzin kilisesinde bulunduğu ande Aziz Der Gomidas kahanaya dua idüb bu adamın şu huydan islah olmasını niaz itmiş. Ve o günden songra ol adam bir daha ağzına asla küfr almamış, hatta ol terece ondan ikrah peyda itmiş ki o gibi bir çirkin söz işitdikde bucak bucak kaçarmış (Yakutçuyan, 1865, s. 39).

Kutsal kabul edilen kişilerle ilgili anlatılan bu tür anlatılar şefaatine nail olmak ve çaresiz kaldığı sırada yardımına mazhar olmak için bu kişilerin mezarlarının ziyaret edilmesinin yolunu açmaktadır. . Ziyaret sonucu dileklerin gerçekleştiğine dair anlatılar ise bu tür ziyaretlerin artmasında rol oynamaktadır. Aziz Der Gomidas’ın hagiografisindeki anlatılar onun mezarının kimler tarafından niçin ziyaret edildiğine dair bilgi vermektedir. Onun mezarını ziyaret edenlerin çoğu onunla ilgili mucizeleri başkalarından duyarak ziyarete karar vermektedirler. İki anlatıda ise bu karar rüyada Aziz Der Gomidas’ın kişiyi çağırması ile alınmaktadır. Anlatılar şu şekildedir:

Petronilla Miran, Der Gomidas’ın kız tarafından tornu şahadet eder ki 1748’de kendi Kırıkör isminde bir oğlu bir yaşında iken bir hafta zarfında öyle bir kesgin hasteliye düşmüş ki mezküre validesi düzeleceyinden ümüdini kat idub ve hangi azizin şifaatine sığınacağını ayırd idemeyub telaş iderken bir rüyaya dalıb kendine bir adam gözükmüş ve “Evladının ömrünü benden bil ve onu benim mezarına getir.” demiş. Ol vakit bu Petronilla onun kim olduğunu sial etdikde o kendi ismi Der Gomidas kahanay olduğun cevap vermiş. Ol ande mezküre bu tarz adetden haric bir rüyadan heyf u futura giriftar olub o azize vad ider evladını anın mezarına ziyarete götürmeye ve işte bakarsın ki çocuk birden bire ağlamağa başlar ve derakeb ifakat kesb ider (Yakutçuyan, 1865, s. 9).

Yüzükci Kuda kerimesi Gadarine’ye bir nüzul isabet idub sol gözünü büsbütün ama itmiş ve yirmi dört saat dili tutulmuş ve ağzı dahi sol tarafına çarpılmış ve bir çok meşhur hekimlere kendiyi bakdırıb ve en faydeli mualiceleri kullandıktan soğra yine ilerki sağlığını ele getirememiş. İmdi hasteliyinin üçüncü ayında rüyasında Der Gomidas kendisine görünüb mezarına ziyaret etmeyi emr itmiş ve arzu itdiyi sağlığı onda bulacağını vad itmiş. Mezküre dahi iki gün songra kendi iki hemşireleri ile zikr olan mahale gidib ve biraz dua idub ve Allah’dan şefaati ile arzu itdiyi sağlığı alı vermesi için azize rica itmiş. Eve döndükde bu azizin şefaatinin fayidelerini görmeye başlamış ve üç günden songra tekmlen ifakat bulmuş (Yakutçuyan, 1865, s. 10-11).

Aziz Gomidas’ın mezarının ziyaret edilmesi ve ziyarette başvuru ritüeller

Aziz Der Gomidas’ın mezarının özellikle hastalıkların tedavisi için ziyaret edildiği anlaşılmaktadır. Gözlerinde çeşitli hastalıklar olanlar ve gözleri görmeyenler onun mezarını ziyaret edip şifa bulmakta; konuşamayan, yürüyemeyen çocuklar bu hastalıklardan kurtulmak için onun mezarına götürülmekte; sıtma ve uyuz gibi hastalıklara yakalananlar onun mezarında şifa bulmaktadır. Ancak bütün bu hastalıklardan kurtulma sürecinde birtakım ritüellere başvurulduğu anlatılmaktadır. Göz hastalığından kurtulmak için azizin mezarının toprağından bir parçayı yine mezarında bulunan sudan bir kısmını gözüne koymak, toprağı gözüne sürmek, mezarının suyu ile gözü yıkamak, mezarının toprağını suyu ile

karıştırıp gözüne sürmek bu ritüelistik davranışlar arasındadır. Hagiografide 5 anlatı bu göz hastalıkları ve bu hastalıkların nasıl iyileştiğine dairdir:

Terzi Eranos kızı Bricida şahadet eder ki bir sene mütemadi kesgin göz ağrısına düşer olub 1763'de Der Gomidas'ın mezarına ziyarete gitmiş ve onda bu azizin mezarının toprağından ve suyundan bir cüzi gözüne koymuş ve o hafta tekmilen ifakat bulmuş ve ondan soğra bir daha asla öyle bir illet görmemiş dir (Yakutcuyan, 1865, s. 2-3).

Mana Çamiç şahadet eder ki kendi kızlarından Srpuhi isminde biri bir gözünün bebeyinde bir çiban çıkarıb ve bir sene mütemadi kesgin ağrılar ve sızılar çekib ve büsbütün ama kalıb encamında mezküre Mariam 1715'de bu kızı Der Gomidas'ın mezarına götürmüş, ondan ifakat keremini kabul etmek ümidi ile ve oracıkda biraz dua idub ve bu azizin mezarının toprağından bir miktar o sakat kızının gözü üzerine sürüb bu kız asla tanılmaz hiyyetde eve dönmüş ve tekmilen ifakat bulmuş dur (Yakutcuyan, 1865, s. 7).

Bağrim İngiliz naminde bir kadın şahadet eder ki kendi Eğişapet isminde 6 yaşında bir kızının bir gözü çiçek hasdeliyinden kapanmış olarak ve üç sene mütemadi ama kalıb encamında mezküre kadın Der Gomidas'ın şifayetçiliyine sığınmış ve bu Aziz mardirosun mezarından getirmiş olduğu suyulan onun gözünü yaykadıkdı cemii hazır olan[]arın taaccübini mücib olarak aninde çocuğun gözü açılmış dır (Yakutcuyan, 1865, s. 16).

Çömleki Roza isminde bir kadın şahadet eder ki kendi Mariam isminde validesinin sol gözünde bir sivilcik peyda olub ol kadar büyümüş ki bütün gözünü kapatmış, imdi mezküre böylece hekimlerden terk olduğun gördükde düzelmesinden ümidi kat idub bu hasdeliyinin altıncı ayında Der Gomidas'ın şefaetçiliyine sığınıb onun mezarına gitmeye niyet komuş. İmdi oraya yetişdikde bir miktar dua idub ve azizin mezarının toprağından ve suyundan bir cüzi sakat gözüne sürüb eve dönmüş ve yalnız üç gün zarfında azar azar tekmilen gözü açılıb ifakat bulmuş (Yakutcuyan, 1865, s. 21-22).

Apig zade Bedros isminde ve asitanede mütemekkün Ermeni tüccarlarından bir kimsenin 1757 senesinde otuz gün mütemadi gözleri kesgin ağrılıb ve kanlanıb akmaya başlamış ve bir çok ilaçlar ve mualiceler kullanmış ise de asla bir şifa görmeyub ve bir düziye bu müşkül ağrının şiddetinden taciz olub encamında dostlarının ibramı ve nasihatı üzre Der Gomidas'ın mezarına ziyarete gitmeye niyyet itmiş ve oraya vasl oldukda derakab mezkür mezarın toprağından bir parça alıb ve o mezarın üzerindeki suyula karışdırb gözlerinin etrafına sürmüş ve böylece diz çöküb bir cüzi dua etmiş ve kalkıb eve dönmeye hareket etdiyinde oradan bir kaç adım uzanır uzanmaz aninde sızılari tesgin olmuş ve gözleri açılmış ve tekmilen o müşkül illetden helas olmuş (Yakutcuyan, 1865, s. 30).

Gözleri görmeyenlerin gözünün velinin himmeti ile görmeye başlaması motifi menkıbelerde de karşımıza çıkmaktadır (Bk. Güzel, 2020, s. 217; Hamarat, 2015, s. 35). A. Y. Ocak (2010b, s. 265) menkıbelerde yer alan bu motifin *Kitab-ı Mukaddes*'teki anlatılarla ilgisine değinmektedir. Hem *Kitab-ı Mukaddes*'te (Matta, 9: 27-30) hem de *Kuran-ı Kerim*'de (Mâide, 5:110) Hz. İsa için bu yönde anlatılar mevcuttur.

Hagiografide anlatıldığına göre dilsiz olan, konuşamayan kişiler de şifa bulmaları için Aziz Der Gomidas'ın mezarına götürülmektedir. Konuşamayan kişi mezara geldiğinde mezarda bulunan suyun içirilmesi, hem suyun içirilip hem de mezarın toprağından bir parçanın konuşamayan kişinin başına koyulması, bazen de hem suyun hem toprağın kişinin ağzına koyulması ile şifa bulduğu anlatılmaktadır. Konuyla ilgili şu dört anlatıyı örnek verebiliriz:

Edirneli Şmavon isminde bir kimsenin Sara isminde bir kızı şahadet eder ki Bedros isminde bir oğlan, Zarfçı Lima mayrabad²³ dayısı, dilsiz ve mecnun dünyaya gelmiş olub üç defa Der Gomidas'ın mezarına götürdüler ve ilk defa o ziyaretden döndükde bazı ufak tefek lugetler telaffuz etmeye ve ondan soğra artık azar azar lakırdı etmeye başladı ve dili kâmilen açıldı (Yakutcuyan, 1865, s. 12-13).

Matos oğlu Andon şahadet ider ki Bedros isminde bir karındaşı yedi yaşına kadar asla bir luget bile söyleyemez olub encamında pederi büsbütün ümidi kat idub Der Gomidas'ın mezarına gitmeye niyyet itmiş ve oraya getdikde bir cüzi dua idub ve mezkür azizin mezarının toprağından ve suyundan

²³ rahibe

çocuğun ağzına koyub eve döndükde cemii görenlerin tehayyürini mücib olacak derecede lakırdı etmeye başlamış (Yakutcuyan, 1865, s. 13).

Suçi Endazyan isminde bir kimse şahadet eder ki 1752 senesi Sandalcı Gomidas naminde bir adamın Gazaros isminde bir oğlunu görmüş ki altı yaşında olarak, bir gün validesinden dayak yemiş olduğu sebebe bir hafta mütemadi dili tutulmuş ve ağzı çarpılmış imiş, bu vukuatdan bir kaç gün songra yine mezküre Suçi Endazyan görmüş ki ol çocuk tekmilen o illetlerinden kurtulmuş. Bu sebebe mezkür Gazaros'un peder ve maderine hali keyfiyeti süal itdikde cevab itmişler ki çocuğu Der Gomidas'ın mezarına götürmüşler ve onun toprağından bir cüzi çocuğun başına koymuşlar ve o mezarın suyundan bir az ona içirmişler ve aninde düzelmiş (Yakutcuyan, 1865, s. 28-29).

Jamgoçyan Azeksantr isminde bir kimse şahadet eder ki kendi Andon isminde bir kayını dilsiz doğmuş olub bu çocuğu 1707 senesi on iki yaşında olarak büraderi Govgas ile birlikde pederi Der Gomidas'ın mezarına ziyarete götürmüş ve oracıkda o mezarın toprağından ve suyundan bir cüzi bu çocuğun ağzına kodukda aninde söylemeye başlamış ve ilk sözleri bunlar olmuş: "Baba simit isterim." (Yakutcuyan, 1865, s. 37).

Bu anlatılarda dilsiz olma, konuşamama söz konusu olduğunda sesi tekrar kazanması için kutsalın parçası hastanın içine dahil edilmektedir. Hasta olan kişi kutsalı kendi içine aldığında şifa bulmaktadır.

Yürüyemeyen çocuklar, felç geçirmiş olanlar da Aziz Gomidas'ın mezarını ziyaret ettiklerinde şifa bulmaktadır. Bununla ilgili hagiografiden 4 mucize anlatısını örnek verebiliriz:

Mezküre Roza keza şahadet eder ki kendi İsrayel isminde bir büraderi beçel doğmuş olub dokuz yaşına yetişmiş oldukda dahi yürüyemez imiş, pederi cemi mualicelerin asla fayide itmediyini gördükde onu Der Gomidas'ın mezarına götürmüş ve oracıkda bu azize dua idub onun mezarının toprağından ve suyundan bir cüzi bu sakat evladının üzerine koyub oracıkda cemii hazır olanların tehayyürini mücib olacak derecede aninde ifakat keremini kabul itmiş (Yakutcuyan, 1865, s. 22-23).

Cilaci Sahag isminde bir kimse şahadet eder ki kendi Hovsep isminde bir oğlu dizlerinin siniri çekik doğmuş olduğu sebebe asla ayak üstüne kalkamayub ve bir adım bile alamaz olub, 1763 senesi on iki yaşına vasl olmuş olduğu halde Der Gomidas'ın mezarına ziyarete götürmüşler ve oracıkda mezkür mezarın suyundan ve toprağından bir cüzi o çocuğun üzerine koyub o hafta çocuk ifakat keremine nayıl olmuş dur (Yakutcuyan, 1865, s. 31-32).

Dzurvizyan Haçadur kerimesi Purasdan naminde bir kadın şahadet eder ki kendi dört yaşında bir kızının kollarının sinirleri çekilib ve iki ay bir düziye bu hiyyetde kalıb ve her ne kadar ilaclar kullanılmış ise de asla bir çare olamayarak encaminde 1760 senesi mezküre Purasdan bu kızı Der Gomidas'ın mezarına götürmüş ve oracıkda o mezarın toprağından ve suyundan bir cüzi bunun kollarının üzerine sürdükde o günü yalnız bir kolu düzelmiş (Yakutcuyan, 1865, s. 34).

Der Gazar Bağındıyan şahadet eder ki kendi Yeğisapet isminde bir kızı iki yaşına yetişmiş olarak yürümez olub mezkür kahanay anı Der Gomidas'ın mezarına götürmüş ve mezarın üzerine şermerankutün için konulmuş olan sudan bir azacık bu çocuğa içirib çocuk eve döndükde yürümeye başlamış (Yakutcuyan, 1865, s. 35).

Gomidas'ın mezarı çocuk sahibi olamayan ya da çocukları doğsa da ölen kadınların da ziyaret yeridir. Buraya gelip belli ritüellere başvuran kadınların çocukları olmaktadır.²⁴

Diruhi Simonyan şahadet ider ki Nazlı Acem isminde bir kadın on beş sene mütemadi bila veled kaldıktan soğra, 1733 senesinde Aziz Der Gomidas'ın mezarına kendisini götürdüler, onda mezarın suyundan üzerine serpererek ve bir ip ile azizin mezarının etrafını ölçüb ve o ipi mezkürenin beline bağlayub dokuz aydan soğra bir evlad dünyaya getirmiş dir (Yakutcuyan, 1865, s. 1).

²⁴ Ayrıca hagiografide çocuksuzlukla doğrudan ilgisi kurulmadan "rahm hastalığı"na düşen kadınların da azizin mezarını ziyaret ettiğinden şu şekilde bahsedilmektedir: Sadet naminde bir kadın beş sene mıkdarı rahm illetine düşer olub ve ol kadar vakit kullandığı dürlü ilacların mefhumsuzluğunu derk idib 1767 senesi Der Gomidas'ın mezarına ziyarete gitmeye niyet etdi. Oraya gittikde bir cüzi dua edib ve o azizin mezarının toprağından bir parça yudub aninde ifakat kesb etdi ve bir daha o illeti asla görmedi (Yakutcuyan, 1865, s. 11-12). Balade zıkr olan kadın keza şahadet eder ki 1770 senesi on ay mütemadi rahm illetine düşer olmuş olarak ol kadar vakit kullanılan cemii tecrübeli ilaclar bihude olub ve ümitsiz bir hastelik gibi hekimler dahi el çekib son sonu lakırdı idemeyecek kerteye vasl olmuş. Encaminde böylece ölüm ile kendi ağırlarına hitam vermeye bekler iken ümidini Allah'a koyub Der Gomidas'ın şefaetçiliğine sığınmış ve ol dakike hem lisani açılmış ve hem dahi aninde ifakat bulmuş (Yakutcuyan, 1865, s. 26).

Keza mezkûre Mariam şahadet eder ki Alan naminde bir ademin zevcesi Hümrüz isminde bir nisa on iki sene mütemadi bila veled kaldıktan songra encam 1711 senesi bu aziz Der Gomidas'ın şefaati ile Allah'dan bir evlad sahibi olmak keremini kabul etmek için onun mezarına ziyaret etmeye niyet idub ve oraya yetişdikde şöylece dua etmiş: "Ya aziz Der Gomidas! Eger sahihen aziz isen bana Allah'dan bir evlad sahibi olmak keremini alıver ve o sakat dahi olacak olsa makbulum olacak dır." Ve o azizin mezarının toprağından bir cüzi vücudine sürüb ve onun üzerine konmuş olan sudan bir miktar içib eve döndükde hamile kalmış ve bir kız evlad sahibi olmuş ki total dünyaya gelmiş ve büyüdükde hüsnü rizası ile mayrabad olmuş (Yakutcuyan, 1865, s. 7-8).

Mezkûre şahadet dahi eder ki kendi Dalita isminde bir kızı sekiz sene mütemadi dünyaya ölü evlad getirir imiş. Encaminde mezkûre İngiliz kadın bunu Der Gomidas'ın mezarına ziyarete götürmüş ve şafaati ile arzu ettiği keremi kabul itmiş (Yakutcuyan, 1865, s. 16-17).

Çocuğu olmayanların kutsal mekânları ziyareti Müslümanlar arasında da yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Tıpkı Aziz Der Gomidas'la ilgili anlatılarda olduğu gibi, kısırlığa çare olması için ziyaret edilen türbelerin toprağından şifa verdiğine inanılmakta ve bu inanişaya bağlı olarak çocuğu olmayan kadına türbenin toprağı yedirilmekte, yalıtılmakta ve toprak suyla karıştırılıp içirilmektedir (Tek, 2018). Bununla ilgili bir örnek Akhisar'daki Karaca Ahmet türbesi ile ilgili olarak anlatılmaktadır. Çocuk sahibi olmak isteyen kadınlar Karaca Ahmet türbesinde dua ettikten sonra türbenin belli bir yerindeki toprağı veya herhangi bir nesneyi alıp yutarak çocuk sahibi olacaklarına inanmaktadırlar (Akalın, 1997).

Gomidas'ın mezarına gidildiğinde şifa bulunan bir diğer hastalık ise sıtmadır. Bununla ilgili pek çok anlatı mevcuttur.

Tosun kızı Bursalı Vartuhi isminde bir kadın şahadet eder ki Brusa'da 15 yaşında ve Harutün isminde bir biraderi olub bu çocuk onda ısıtmadan tutulmuş ve üç sene mütemadi çekmiş ve her ne kadar ilac olunmuş ise asla bir vefa idemeyub hekimler dahi elini çekmiş. Bu sebebe mebni mezkûre Vartuhi onun yerine kendisi Der Gomidas'ın mezarına gitmeye niyet koymuş. Ve oraya getdikde bu aziz mardiroşa bir cüzi dua idub Allah'dan şefayetçiliyi ile karındaşının sağlığını alıvermesi için rica etmiş. Ve biraz songra haber almış ki kendisinin Aziz Der Gomidas'a ziyarete gitdiği hafta kardaşı dahi Brusa'da tekmilen ifakat kesb itmiş (Yakutcuyan, 1865, s. 17-18).

Keza mezkûre Roza şahadet eder ki altı sene akdem kendisi ısıtmalı hümmadan tutulub songradan adı ısıtmaya ve badehu sarılığa çevirmiş ve encaminde sıskalığa karar vermiş. Bu hiyyetde iken cemii mualiceler asla kâr idemez olub ve hatda hasdeliyinin ikinci senesi hekimlerden dahi ümitsiz bir illet gibi terk olunub mezkûre artık bu ümid kesikliyiende kendinin balade hikâye olan keremleri gördüyünden bütün umudunu Der Gomidas'ın şefaetçiliğine komuş ve onun mezarına ziyaret etmeye niyet etmiş. Fil vakı kendisini bir tegere içinde mezkûr mezara götürmüşler, onda bu aziz Allah'ın kuluna bir cüzi dua idub ve onun mezarının toprağından ve suyundan bir miktar üzerine koyub aninde kenduyi bir az hafiflenmiş duymuş. Ve o geldiği tegereye asla haceti kalmayarak eve dönmüş ve on gün zarfında azar azar gerek şişginliyi ve gerek illetin beşareti nabedid olmuş (Yakutcuyan, 1865, s. 23-24).

Keza mezkûre kadın şahadet eder ki 1767'de Keork ve Harutün isminde kendi iki evladları sovak ısıtmadan tutulmuş olub üç ay bir düziye o hasteliyi çekmişler ve her ne mualice olmuş ise cemisi de kâr idemeyub encaminde mezkûre Teodora bunların düzelmesinden kati ümid olarak Der Gomidas'ın mezarına ziyaret etmeye niyet etmiş ve oraya yetişdikde sıdk ile Der Gomidas'ın şefaetçiliğine sığınarak o azizin mezarının suyuna bir miktar toprağından karışdırıb ve içirib bu iki evladları da aninde orada düçar oldukları illetden düzelmişler. Ve bir daha asla o misillü derd görmemişler (Yakutcuyan, 1865, s. 27).

Encaminde mezkûre Teodora şahadet eder ki 1747 senesi Terzi Sdepan denilen bir adamın ehli Diruhi isminde bir kadın bir sene mütemadi sovak ısıtmadan tutulmuş olub ve akıbet hekimler dahi kendusinden el çekib encaminde Der Gomidas'ın mezarına gitmeye niyet komuş ve oraya vasl oldukda bir az dua idub ve mezkûr mezarın toprağına bus idub aninde orada ısıtması yine tutmuş lakın ondan songra bir daha asla gelmemiş (Yakutcuyan, 1865, s. 27-28).

Uyuz olanların da yine toprak ve su teması ile şifa bulduğuna inanılmaktadır:

Çizmeçi Angreas naminde bir kimse şahadet eder ki kendi Srpuhi isminde bir kızının uyuz illetinden bütün vücudi yara bere kesilmiş olub üç sene mütemadi bu müşkil halde kalmış, encaminde 1758

senesi bunu Der Gomidas'ın mezarına götürmüşler ve oracıkda bunun vicudine bir cüzi mezkür mezarın toprağından ve suyundan sürmüşler ve o dakikede mezküre kızın bütün o uyuzlu derisi soyulub düşmüş ve aninde ifakat keremine nayıl olmuş (Yakutcuyan, 1865, s. 32-33).

Grad Krikor isminde bir kimse şahadet eder ki iki sene mütemadi uyuz illetine düşer olub cemii mualiceleri kullandıktan songra hiç birinden asla bir fayide göremeyinden ve günden güne illetinin dahi terakkî bulduğunu derk itdiyinden encam Der Gomidas'ın mezarına ziyarete gitmeye niyyet komuş ve iki üç defa oraya ziyaret idub son defasında tekmilen ifakat kesb itmış (Yakutcuyan, 1865, s. 36).

Gomidas'ın mezarı sadece fiziksel hastalıkların şifası için değil aynı zamanda ruhsal hastalıkların şifası için de ziyaret edilmektedir. Ayrıca sebepsiz bayılma durumları için de insanlar Aziz Der Gomidas'ın mezarında şifa bulmaktadır. Bununla ilgili şu örnekleri hagiografiden aktarabiliriz:

Dursun kızı Gadarine şahadet eder ki Tereza isminde bir torunu bir yaşında iken bir düziye iki ay kadar ağlayıp çarpınır ve dürlü bihuzurluklar gösterir idi ve her ne kadar mualice olunmuş ise cemisi kâr itmeyib mezküre büyük validesi 1748 senesi bu çocuğu Der Gomidas'ın mezarına götürmeye niyyet etmiş ve oraya gidib bu azizin mezarının toprağından ve suyundan bir miktar bu çocuğun üzerine koymuş. Ol vakit hikmetli bir tarzla çocuk aninde düzelmiş (Yakutcuyan, 1865, s. 14-15).

Mezküre şahadet dahi eder ki kendinin 13 yaşında bir can evladı olarak bu çocuk bir defa bir ölü görmüş olduğu için iki hafta mütemadi gözüne bir takım aykırı şeyler görünür, ağlar ve çağırırımış. Encaminde mezküre bu çocuğu Der Gomidas'ın mezarından getirmiş olduğu su ile yaykadıkdı derakeb düzelmiş ve bir daha asla o misilli şey görmemiş (Yakutcuyan, 1865, s. 15).

Nersesyan Teodora isminde bir kadın şahadet eder ki bir sene mütemadi kesgin bir meraka mübtela olub ve ol anedegin kullanılan mualicelerin mefhumsuz olduğu görüb encaminde kendi sağlığından ümidi kat iderek Der Gomidas'ın mezarına ziyaret itmeye niyyet komuş. Ve oraya vasl oldukda bir az dua idub ve mezkür mezarın suyuna onun toprağından bir az koyub ve içib der akab düşer olduğu illetden kurtulmuş (Yakutcuyan, 1865, s. 25-26).

Mezküre Vartuhi keza şahadet eder ki Gadarine isminde kendi bir gelini Brusa'da bir sene bir düziye bayılmak illetine düşer olub mezküre Vartuhi balade zikr olan karındaşının hasdeliyine şifa dilemek için Der Gomidas'ın mezarına ziyarete gitdiyinde bu Gadarine gelininin dahi düzelmesi için mezkür azize dua itmış ve badehu Brusa'dan haber almış ki o Der Gomidas'a gitdiyi haftada mezküre gelini dahi ifakat bulmuş (Yakutcuyan, 1865, s. 18).

Düğ kerimesi Mülkine isminde bir kadın şahadet eder ki bir sene bitemam bir bayılma illetine mübtela olub 1762 senesi Der Gomidas'ın mezarına ziyarete gitmiş ve aninde ifakat kesb itmış (Yakutcuyan, 1865, s. 38).

Bütün bu mucize anlatılarından anlaşıldığı kadarıyla Aziz Der Gomidas'ın İstanbul'da bulunan mezarı uzun yıllar boyunca ziyaret edilmiş, hasta olanlar şifa bulmak, çocuğu olmayanlar çocuk sahibi olmak için onun mezarına gelmiştir. Onun mezarının özellikle toprağının ve mezarında bulunan suyun her türlü hastalığa şifa olacağı inancı ve bu toprak ve suyla nasıl temas edileceği de mucize anlatılarında aktarılmıştır.

Sonuç

Aziz Der Gomidas Kahanaynın Mücüzeleri adlı hagiografide Aziz Der Gomidas'la bağlantılı mucize anlatıları 41 maddede toplanmıştır. Bunlardan ikisi herhangi bir mucize ya da ritüele yer vermediği için bu makalede incelemeye alınmamış, diğer mucize anlatılarının hepsi makalede incelenmiştir. Hagiografideki bu olağan dışı olaylar tasavvuf literatüründe farklı bir anlam alanına sahip olan mucize kavramı ile isimlendirilmiştir. Osmanlı literatüründe Ermeni harfleri ile Türkçe yazılan ve Hristiyanlığı konu alan dinî metinlerde İslami terminolojinin kullanılması dikkat çekicidir. Bu durum hagiografiler gibi özellikle halk için yazılmış olan dinî metinlerde karşımıza çıkmaktadır.

Makalede incelenen hagiografide Aziz Der Gomidas pek çok hastalığın iyileşmesinde etkili olan bir aziz olarak karşımıza çıkmıştır. Aziz Der Gomidas'ın mezarını ziyaret edip onun kutsal bedeninin temas ettiği toprağa ve suya bir şekilde temas ederek bu kutsallığı kendisine bulaştıran kişiler göz hastalıklarından kurtulmakta, yürüyemeyen, konuşamayan kişiler yürüyüp konuşmakta, sıtma ve uyuz gibi hastalıkları olanlar bu hastalıklarından şifa bulmaktadır. Aziz Der Gomidas'ın mezarını insanların sadece fiziksel hastalıklardan değil ruhsal hastalıklardan da kurtulmak için ziyaret ettikleri anlaşılmaktadır.

Apostolik – Katolik Ermeni çatışmasında ismi öne çıkan ve bu tartışma neticesinde ve İstanbul Ermeni Patriği'nin uğraşlarıyla idam edilen Aziz Der Gomidas'ın İstanbul'da bulunan mezarının sadece Katolik Ermeniler tarafından ziyaret edilmediği görülmektedir. Onun mezarı bütün mezheplerden Ermeniler tarafından ziyaret edilmiş, hatta sadece Ermeniler değil Rumlar ve Müslüman Türkler de onun mezarını ziyaret edip dilekleri için ona dua etmişlerdir. Böylece onun mezarı Osmanlı toplumundaki farklı dinden insanlar için ortak kutsal mekân hâline gelmiştir.

Sonuç olarak söyleyebiliriz ki Ermeni harfleri ile Türkçe yazılmış halk metinleri Osmanlı toplumunda hem inanç ortaklıkları hakkında bilgi vermekte hem de tarihin belli bir dönemine ışık tutmaktadır. Aziz Der Gomidas'ın mucizelerini konu alan hagiografi de belli bir dönemde İstanbul'da yaşanan mezhep tartışmalarına ve bu tartışmalara adı karışan Aziz Der Gomidas'a halkın nasıl yaklaştığına dair bilgiler vermektedir.

Kaynakça

- Abdullah Veliyuddin Bursevî (2009). *Menâkıb-ı Eşrefzâde (Eşrefoğlu Rûmî'nin Menkıbeleri)*. (A. Uçman. Hzl.). İstanbul: Kitabevi.
- Ahmed Refik (1924). Türkiye'de Katolik Propagandası. *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*. 5/82. 257-276.
- Ahmet Eflâkî (1973). *Âriflerin Menkıbeleri (Manakib al-Ârifin)*. (Cilt 1-2). (T. Yazıcı. Çev.). İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Akalın, Ş. H. (1997). Akhisar'daki Karaca Ahmet Türbesi ve Bu Türbe ile İlgili İnançlar. *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Gelenek, Görenek, İnançlar Seksiyon Bildirileri İçinde (19-27)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Avkeryan Kerabaydzar Sdepannos Vartabed (1798). *Allah'ın Aziz Kulu Kömürceants Der Gomidas Kahanaynın Varkı ve Nahadagutünü*. Tryad: Mhitaryanların Basmahanesi.
- Avkeryan Kerabaydzar Sdepannos Vartabed (1862). *Allah'ın Aziz Kulu Kömürceants Der Gomidas Kahanaynın Varkı ve Nahadagutünü*. 2. bs. (Garabed Vartabed Yakutcuyan tarafından). İstanbul: Şarkıye Tabhanesi.
- Beydilli, K. (1995). *II. Mahmud Devrinde Katolik Ermeni Cemaati ve Kilisesi'nin Tanınması (1830)*. (Ş. Tekin – G. Alpay Tekin. Hzl.). Cambridge: Harvard University.
- Canan, İ. (ty). *Hadis Ansiklopedisi: Kütüb-i Sitte*. (Cilt 3). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Coon, L. L. (1997). *Sacred Fictions: Holy Women and Hagiography in Late Antiquity*. Philadelphia: PENN University of Pennsylvania Press.
- Çelik, H. ve Sargsyan, A. (2022). Ermeni Harfli Türkçe Edebiyat Çalışmaları İçin Transkripsiyon Standartları Önerisi. *Nesir: Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. (3), 109-122.
- Çağlar, İ. (2016). *Ermenice-Türkçe Sözlük*. Ankara: Nüans Kitapçılık.
- Çarkçıyan, Y. G. (2006). *Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler*. (A. Kaplan. Hzl.). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Emir Hüseyin Efendi (H. 1052). *Menâkıb-ı Akşemseddîn*. Müstensih Mahmud b. Mustafa Gelibovî. Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu No. 45 Ak Ze 261/2.

- Göyünç, N. (2005). *Türkler ve Ermeniler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Güzel, A. (2020). *Kaygusuz Abdal (Alaaddin Gaybî) Menâkıb-nâmesi*. 2. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Güzel, C. (2017). Bilinmeyen Bir Yatır ve Battal Gazi Destanı Bağlamında Aziz Mamas'tan Cambaz Pir'e Kutsal'ın Sürekliliği. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 6(4). 2565-2578.
- Hacı Beyzade Ahmed Muhtar (H. 1308). *Osmanlıca Bilenlere Dört Günde Ermenice Okumanın Usulü*, Boyacıyan Agop Matbaası.
- Hamarat, Z. (Hızl.). (2015). *Bayramiye Tarikatı Menakıbı: Hacı Bayram Veli ve Halifeleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Haslok, F. R. (2000). *Bektaşîlik Tetkikleri*. (Hulûsî Râgıp. Çev.). Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Ilıcak, H. Ş. – Goshgarian, R. (2006). *Kendi Kendine Ermenice*. İstanbul: Ermeni Patrikliği.
- İbrahim Hâs (2002). *Menâkıb-Nâme-i Hasan Ünsî*. (M. Tatçı. Hızl.). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Kitab-ı Mukaddes: Tevrat, Zebur (Mezmurlar) ve İncil*. (2001). İbrani, Kildani ve Yunani dillerinden tercümedir. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Yayınları.
- Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*. (1993). (A. Özek, vd. Hızl.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2010a). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*. 3. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ocak, A. Y. (2010b). *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. 8. bs. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1994). Langa. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. (Cilt 5). İstanbul: Ana Basım. s. 195-196.
- Polat, K. (2008). *Katolik Hıristiyanlık'ta Azizlik ve Azizler*. Ankara: Salkımsöğüt Yayınları.
- Shapiro, H. R. (2021). Afterlives of Komitas K'eömurchean (1656-1707): Commemorating an Istanbul-Armenian Martyr in Armeno-Turkish Literature and Sacred Pilgrimage. *Osmanlı Araştırmaları*. LVIII. 81-120.
- Şahin, G. (2008). *Osmanlı Devleti'nde Katolik Ermeniler Sivash Mihitar ve Mihitaristler (1676-1749)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Tek, R. (2018). Anadolu Türk Halk Hekimliğinde Toprak. *SEFAD*, (39). 189-204.
- Türkan, A. (2011). *İstanbul'da Ermeni Cemaatleri Arasındaki Dini ve İdari İhtilaflar ve Tartışmalar*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yakutcuyan, G. V. (1865). *Aziz Der Gomidas Kahanaynın Mücüzeleri*. İstanbul: H. Minasyan Matbaası.
- Zeren, A. (2010). *Following the Traces of a Female Saint in and out of Constantinople: The Cult of St. Euphemia and a Rescue Project Proposal for the Church by the Hippodrome*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Koç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.